

Posudek oponenta na diplomovou práci

Název práce: **Průběh procesu coming outu ne-heterosexuálních osob**

Autorka: Bc. Markéta Fialová

Oponent: RNDr. Michal Pitoňák, Ph.D.
Národní ústav duševního zdraví

Zaměření, aktuálnost:

Autorka ve své diplomové práci reaguje na omezené dosavadní poznání v oblasti psychologie zaměřené na lepší porozumění zkušeností neheterosexuálních lidí. Navzdory obtížně dostupné literatuře a jejímu relativnímu nedostatku v češtině ve své práci otevírá diskusi o potřebnosti rozvoje LGBTQ psychologie. Autorka správně identifikovala možný nedostatek v dostupnosti poznání v oblasti coming outu, zapříčiněný mimo jiné tím, že podobné výzkumy pocházejí zejména ze západní Evropy a USA, vytvořila tak prostor pro ověření platnosti teorií a poznatků získaných v jiných sociokulturních prostředích. **Hlavní cíl** definovala na (str 25): *„Primárním cílem tohoto výzkumu je tak lépe porozumět procesu coming outu v českém prostředí, především identifikovat společná témata, která se v jeho průběhu objevují napříč všemi neheterosexuálními identitami a popsat jejich specifickou podobu u konkrétních participantů a participantek.“*

Položila si několik základní otázek:

- Jaká témata procesu coming outu jsou oslovené skupině neheterosexuálních lidí společná?
- Které aspekty oslovené skupině neheterosexuálních lidí proces coming outu usnadňovaly?
- Které aspekty oslovené skupině neheterosexuálních lidí proces coming outu ztěžovaly?
- Ve kterých aspektech odpovídá proces coming outu u oslovené skupiny mezníkům z teoreticko-literární části a ve kterých se liší?

Metoda:

Z hlediska **metody**, autorka v souladu s dobrou praxí v oboru zpracovala kvalitativní výzkum – semistrukturované hloubkové rozhovory. Zpracovala sedm výzkumných rozhovorů s participujícími (2 gayové, 2 lesbické ženy, 2 bisexuální ženy, a jedna pansexuální žena) ve věku 22-28. Zastoupeno 5 žen a 2 muži – tento relativně nevyvážený vzorek autorka obhajuje

dříve nadměrnou pozorností věnovanou mužům. Pro zpracování dat použila tematickou analýzu.

Autorka věnovala maximální pozornost tomu, aby její výzkum byl transparentní a aby poskytla maximální příležitosti pro zachování autenticity jejích participantů a participantek. Navzdory ztíženým podmínkám v období pandemie byla schopná výzkum dokončit s použitím online metod. Za velmi přínosnou a kvalitní považují autorčinu práci s vlastní výzkumnou pozicionalitou a reflexivitou výzkumu. V rámci diskuse limitací věnuje i dostatečnou diskusi homogenitě získaného souboru a vysvětluje možný vliv převahy žen – autorka tak dokázala z metodologického hlediska obratně identifikovat nedostatky své vlastní práce.

Kritické posouzení:

Napříč celou prací bylo zřejmé, že autorka má zájem o kritické přehodnocení teoretického modelu coming outu, který vyvinula Cass (1979) a posléze jím bylo inspirováno více výzkumů. Autorka k modelu správně přistoupila od počátku kriticky a upozornila na jeho základní limitace (empirickou nepodloženost, linearitu, zakotvení v esencialistických přístupech atd). Zůstalo však do určité míry paradoxní, nakolik modelu napříč prací nadále ponechávala směrodatnou funkci a jím formulované původní milníky výrazněji nezpochybnila, či je nevystavila konstruktivnější reflexi:

(str. 30) „Právě oněch osm milníků (pocit odlišnosti, přitažlivost ke stejnému pohlaví/genderu, zpochybnění předpokládané heterosexuality, tvorba sexuální identity, sexuální chování, vnější coming out, partnerské vztahy, přijetí a syntéza) pro mne představovalo osm základních témat, o jejichž relevanci pro svůj proces, a především jejich konkrétní podobě se mohli participující vyjádřit.“

(str. 63) „prezentovaná témata v některých aspektech odpovídají osmi mezníkům popsáním v teoretické části, ale v mnohém se liší. Především se ukázalo, že u zkoumané skupiny je možné mezníky zredukovat na čtyři témata (uvědomění si své neheterosexuální orientace, vnitřní reakce na toto zjištění, vnější coming out a přijetí).“

Poznatek o možnosti redukovat „milníky“ definované v konceptualizacích coming outu není ale nový a může například vycházet z výzkumu Horowitz & Newcomb (2001). Lze však předpokládat, že tento poměrně známý fakt o redukovatelnosti původních milníků autorka převzala z některé z prací Savin-Williamse, který se kritikou původních modelů extenzivně zabýval, z nichž některé autorka citovala. Je také zřejmé, že i vlastní analýza byla zdrojem potřeby původní model alespoň částečně zpochybnit (str. 64): „Mezníky zpochybnění předpokládané heterosexuality a tvorba sexuální identity byly u zkoumané skupiny natolik provázané, že oddělovat je by nutně hrozilo neadekvátním redukcionismem.“ Považuji tak za zvláště přínosné, že autorka v některých pasážích kritizovala samotný koncept a proces coming outu (str 25): „V souvislosti s procesem coming outu by takový náhled přispěl k navázání dialogu o jeho „nezbytnosti“, což by v konečném důsledku zcela otevřeně a jednoznačně odhalilo absurditu „nutnosti“, ba i existence celého konceptu.“ Nebo (str 35): „Coming out sám o sobě považuji za umělý konstrukt, který je nezbytný pouze kvůli heteronormativnímu nastavení některých společností a kultur, nicméně v takovém rámci se jedná o reálně existující proces a jako k takovému k němu v celé práci přistupuji.“

Navzdory tomuto postoji však autorka ve své práci nezahájila dialog s dostupnou literaturou a nevyužila jejího možného potenciálu hlouběji coming out jako konstruovaný „heteronormativní úkol“ a psychosociální milník na straně neheterosexuálních lidí dekonstruovat a nepřispěla tak významněji k jeho „deindividualizaci“ možným poskytnutím alternativní konceptualizace. Takovou konceptualizací by mohla být například perspektiva tzv. menšinového stresu, která byla do českého psychologického diskurzu zavedena v rámci několika recenzovaných publikací, s nimiž při zpracování práce autorka přišla evidentně do styku. Zvláště zarážející pro mě bylo zjištění, při kterém se autorka byla zcela zřejmě inspirována mou publikací (Pitoňák, M. (2017). Rozdíly v duševním zdraví mezi ne-heterosexuály a heterosexuály: přehledová studie. *Československá Psychologie*, 61(6), 575–592), ze které parafrázovala v podstatě celou pasáž, včetně citované literatury, aniž by práci citovala. Původní pasáž v mé práci:

„Vnímání negativních sociálních postojů, názorů odborníků (např. sexuologů, psychiatrů), mediální reprezentace „homosexuality“ či legislativní situace může například vyústit v sebe-stigmatizaci, tedy v proces zvnitřnění negativních společenských postojů vůči „homosexualitě“ do systému vlastního sebepojetí (Hatzenbuehler, 2009; Meyer, 2003). Tato častá sebe-stigmatizace v populaci ne-heterosexuálů se vžila pod nepřesným označením internalizovaná homofobie (ale také jako internalizované sexuální stigma, internalizovaný heterosexismus nebo internalizovaná homonegativita). Baiocco a kol. v tomto kontextu uvádějí, že internalizovaná homofobie představuje „nejzákeřnější dopad procesů menšinového stresu na jedince“ (Baiocco et al., 2010, s. 896). Výzkumy řadu spojitostí mezi internalizovanou homofobií a rozvojem negativních duševně-zdravotních dopadů potvrdily (pro rozsáhlejší přehled viz např. Williamson, 2000).“

Autorčina pasáž:

„Nejedná se totiž jen o vnější společenský předpoklad per se, ale i o sebestigmatizaci neboli internalizaci této společensky vnímané „podřadnosti“ do vlastního sebepojetí daného člověka (Hatzenbuehler, 2009). Je to právě tato internalizovaná homofobie, která představuje nejsilnější stresor v životech lidí, jejichž orientace či identita se vymyká očekávané normě dané společnosti (Baiocco et al., 2010) a která představuje riziko negativních dopadů na psychické zdraví (Williamson, 2000).“

Posouzení tohoto opomenutí ponechávám na straně komise, považuji za nutné na něj však upozornit, byť nechci autorce vyčítat, že necitovala mou vlastní práci, je nešťastnou prací čerpat ze zdrojů, které nejsou řádně citovány a zejména nejsou reflektovány na rovině teoretické a interpretační. Destigmatizační potenciál obsažený v přístupech pracujících s konceptem menšinového stresu totiž dle mého názoru poskytuje rámec, který autorka ve své práci, zřejmě snažící se o kritiku dosavadních přístupů, mohla lépe využít. To, co v práci pak nazývá „normativními tlaky“ jejichž negativní efekty chápe jako procesy, které „ovlivňují psychiku a prožívání emocí či míru stresu značného počtu lidí, kteří se do těchto „škatulek“ nedokážou vtěsnat, což jsou nuceni si nejprve přiznat sami a posléze druhým“ (str 8) tak nepropojuje s konceptualizací menšinového stresu, která by mohla poskytnout i destigmatizační konceptualizaci, kterou chvályhodně na řadě míst obhájuje jako klíčovou: (str 70) „Za největší limit vlastní studie paradoxně považují již její samotné téma. Pokud o procesu coming outu hovoříme jen v souvislosti s neheterosexuálními lidmi, jedná se ve své podstatě o diskriminační a stigmatizující praktiku, což vyvolává riziko pokračující

psychologizace (a s ní spojené potenciální patologizace) této skupiny. Vhodnější by bylo coming out pojímat jako proces uvědomování si a případného sdělování své sexuální orientace a identity, kterým by měl projít každý člověk, a nečinít tak rozdíly mezi heterosexuálními a neheterosexuálními lidmi.“

Navržená alternativa „procesu, kterým by si měl projít každý člověk“ však nevyužívá potenciálu této práce, protože samotná psychologizace procesu dle mého názoru spočívá zejména v jeho individualizaci a přisouzení „odpovědnosti či hlavní úlohy“ za jeho úspěch na straně jednotlivce, popřípadě jejich bezprostředního okolí. Práce tak postrádá například reflexi role apriorní neviditelnosti sexuality ve společnosti, zejména v kontextu kritizovaného předpokladu heteronormativity, jako příčiny i důsledku coming outu jakožto repetitivního a performativně konstruovaného aktu. Ačkoliv z textace vyplývá, že autorka má zájem vyjít z konstruktivistických přístupů a kritické teorie, relevantní konstrukty z oblasti queer teorie přibližuje jen velmi neproblematicky (heteronormativita, stigma, identita) nebo je zcela přehlíží (např. closet) navzdory skutečnosti, že v Česku je dostupná literatura, který by práci mohla obohatit.

Navzdory evidentní snaze o kritiku konceptu coming outu, tak autorka de facto pracovala s konceptem coming outu více méně neproblematicky, což se projevilo i v první otázce jejího rozhovoru: „Popiš mi prosím, jak probíhal tvůj coming out a jak jsi jej prožíval/a“ Z čehož vyplývá, že jej uvažovala jako koncept automaticky všem srozumitelný. Poněkud nekriticky rovněž přijala domněnku, že „u všech identit je základní myšlenka procesu [coming outu] stejná“. Ačkoliv některé aspekty mohou být neheterosexuálním lidem společné, nemusí se jednat o sjednocující prvky na úrovni „všech identit“. Současný výzkum akcentuje zejména důležitost citlivosti k vícenásobným narativům a celoživotní perspektivě, která může některé zdánlivě společné aspekty rozostřovat. V určité rovině však autorka alespoň poskytla prostor pro větší důraz na sexuální fluiditu, byť v určitých aspektech potenciálu svých zjištění nevyužila a spíše je interpretovala v rovině nemožnosti proces coming outu v životě dokončit.

Ve výsledku se tak práce, která je sama o sobě potřebná, kvalitní a přínosná, spíše drží „tradiční“ konceptualizace coming outu definovaného v rámci zastaralých modelů a byť poskytla určité náznaky pro potřebnost jeho revize (fluidita, nelinearita, normativní aspekty a potřebnost vnímat proces komplexněji) a snažila se zajistit svým participujícím prostor pro rozmanitost, do značné míry zároveň reprodukovala „nativ“ „zápasu a úspěchu“ (struggle and success), který se stal určitou metaforou kritiky původních coming out modelů.

Je možné, že takový výsledek byl zapříčiněn zaměřením na homogenní skupinu participujících, byť je to právě mladá skupina u které se mimo jiné i díky větší svobodě a přístupu k informacím očekává vyšší míra sexuální fluidity a příležitosti k neheteronormativním formám coming outu.

CELKOVĚ:

Navzdory kritickým postřehům a v jisté míře nevyužitému potenciálu je zapotřebí uznat, že autorka ve své obvykle strukturované a po formální stránce kvalitní práci splnila předpoklady nutné pro obhájení diplomové práce. K procesu coming outu přistupovala jako ke komplexnímu

psychosociální procesu a s pomocí dobře zvládnutého kvalitativního výzkumu popsala detailně řadu specifik, kterým nebylo doposud v češtině věnováno dostatek pozornosti.

Jednoznačným přínosem práce je snaha o zaměření se na nedostatečně probádanou problematiku a překonání nedostupnosti literatury za pomoci studia řady zahraničních zdrojů včetně cenných metaanalýz. Za zvláště přínosnou považuji diskusi v oblasti fluidity ženské sexuality a přiblížení sociopsychologických specifik spojených s „komplikovanějším coming outem“ pansexuálních a bisexuálních žen.

Dalším přínosem práce je poskytnutí prostoru pro detailní popis pozitivních a usnadňujících faktorů, které přijetí a začlenění sexuální rozmanitosti ve společnosti usnadňují nebo naopak inhibují, zejména pak relativně málo studované oblasti vlivu mikroagrese. Výsledky práce například jednoznačně ukazují, že dostupnost informací o sexuální a genderové rozmanitosti v době dospívání patří mezi klíčové faktory podporující prosperitu neheterosexuálních lidí. Silnou stránkou výzkumu je tak zejména její destigmatizační potenciál a přispění v podobě dalších cenných informací, které o faktorech sdružených pod množinou se jménem „coming out“ doposud máme. Bylo zřejmé, že je pro autorku velmi důležité vyhnout se jakékoliv patologizaci a psychologizaci problematiky.

Předloženou práci HODNOTÍM VELMI DOBŘE a DOPORUČUJI K OBHAJOBĚ.

Dotazy:

- *Zvažovala jste v práci významnější měrou narušit původní konceptualizaci coming outu a odklonit se od původně konceptualizovaných milníků větší měrou? Například v otázce porozumění fluidity ženské sexuality.*
- *Značná část společenských a kulturních faktorů, které zkoumané procesy ovlivňuje je vysvětlována v rámci aktuálních studií v oblasti menšinového stresu, stigmatizace a heteronormativity. Jaké důvody vás vedly k tomu tyto oblasti v práci neakcentovat větší měrou?*
- *Současné společenské diskuse v regionu jsou v této oblasti dosti politizované, jak přispívají z Vašeho hlediska poznatky Vaší práce k většímu porozumění role psychologie v této diskusi?*

V Praze 27. srpna 2021

RNDr. Michal Pitoňák, Ph.D.